

אוניברסיטת בר-אילן

**אינטליגנציה רגשית והון פסיכולוגי: השוואה בין בוגרים עם
מוגבלות שכלית לבין בוגרים
עם התפתחות תקינה**

יעל מלכה - צמח

עבודה זו מוגשת כחלק מהדרישות לשם קבלת תואר מוסמך בבית-הספר לחינוך של
אוניברסיטת בר-אילן

תשע"ח

רמת גן

תקציר

מטרתו העיקרית של המחקר הנוכחי הייתה לבדוק האם יש הבדל באינטליגנציה רגשית ובהון פסיכולוגי על מדדיו השונים בין בוגרים עם מוגבלות שכלית לבין בוגרים עם התפתחות תקינה. במחקר הנוכחי השתתפו 43 סטודנטים עם התפתחות תקינה ($IQ = 85-130$), מתוכם 19 גברים (44.2%) ו-24 נשים (55.8%) ו-43 סטודנטים עם מוגבלות שכלית קלה ($IQ = 50-70$) הלומדים במסגרות להשכלה גבוהה, מתוכם 20 גברים (46.5%) ו-23 נשים (53.5%).

לבדיקת אינטליגנציה רגשית נעשה שימוש בשלושה שאלונים אשר קוצרו והותאמו לאוכלוסיית המחקר הנוכחי: אינטליגנציה רגשית-רווחה נפשית - Trait Emotional Intelligence Questionnaire Short Form (TEIQue-SF; Petrides & Furemham, 2003), אינטליגנציה רגשית-שליטה על רגשות - Bar-On Emotional Quotient Inventory, Youth Version (EQ-i: YV(s); Bar-On, 2000), ואינטליגנציה רגשית-הבנת רגשות - Schutte Emotional Intelligence Scale (SEIS; Schutte et al., 1998). לבדיקת הון פסיכולוגי נעשה שימוש בשאלון אופטימיות (Scheier & Carver, 1985), שאלון תקווה (Snyder et al., 1996), שאלון מסוגלות עצמית (Schwarzer & Jerusalem, 1995) ושאלון איכות חיים (Reiter & Schalock, 2008; Schalock & Keith, 1993).

להלן נציג את המטרות, ההשערות וממצאי המחקר בזיקה לשלושת חלקיו.

חלק א- הבדלים בין קבוצות המחקר במידת האינטליגנציה הרגשית, מידת ההון הפסיכולוגי ומידת איכות החיים

מידת איכות החיים

בהתייחס להבדלים בין קבוצות המחקר במידת האינטליגנציה הרגשית שיערנו כי מידת האינטליגנציה הרגשית בקרב נבדקים עם מוגבלות שכלית אינה שונה במובהק בהשוואה לנבדקים עם התפתחות תקינה. השערת המחקר אוששה. להעדר הבדלים בין שתי הקבוצות מספר הסברים אפשריים: א. רצייה חברתית (social desirability). ב. אידיאליזציה של המציאות. ג. פעילויות העצמה וחיזוק הדימוי העצמי שנעשות על ידי אנשי הצוות החינוכיים והטיפוליים ומובילות לתפיסת הדימוי העצמי הגבוהה מהמצופה בקרב בוגרים עם מוגבלות שכלית.

בנוסף, העלנו שאלת מחקר באשר להבדלים בין קבוצות המחקר במידת ההון הפסיכולוגי ואיכות החיים. נמצא כי קיימים הבדלים בין קבוצות המחקר כאשר ציוני הנבדקים עם התפתחות תקינה גבוהים במובהק מציוני הנבדקים עם מוגבלות שכלית במידת התקווה ובמידת המסוגלות העצמית. ניתן להסביר ממצאים אלו בהקשר לשאיפות ולמטרות חיים השונות בין שתי

האוכלוסיות. אנשים עם מוגבלות שכלית תופסים את עצמם כמסוגלים פחות, שואפים לפחות מטרות, וכך רמת התקווה שלהם באופן טבעי נמוכה יותר בהשוואה לאוכלוסייה הרגילה. סיבה אפשרית נוספת לרמת תקווה ומסוגלות עצמית נמוכה יותר בקרב בוגרים עם מוגבלות שכלית היא העובדה כי לאורך חייהם הם חשופים להתייחסות פוגעת, מעליבה ואף תוקפנית מצד הסביבה.

חלק ב': קשרים בין מדדי האינטליגנציה הרגשית לבין מדדי ההון הפסיכולוגי ומדד איכות החיים בקרב שתי קבוצות המחקר

בהתייחס לקשרים בין אינטליגנציה רגשית והון פסיכולוגי בקרב כל אחת מקבוצות המחקר שיערנו כי ככל שמידת האינטליגנציה הרגשית גבוהה יותר כך מדדי ההון הפסיכולוגי יהיו גבוהים יותר בהתאמה. השערת המחקר אוששה. כמו כן, נמצא כי כמות הקשרים החיוביים גדולה יותר בין אינטליגנציה רגשית והון פסיכולוגי בקרב בוגרים עם מוגבלות שכלית. מסקנתנו מממצא זה הייתה כי ככל שנפתח את מידת האינטליגנציה הרגשית על ידי התנאים החינוכיים והטיפוליים הייחודיים, הנמצאים במסגרות בתי הספר והעבודה, המיועדים לאוכלוסייה עם מוגבלות שכלית נשפיע על מדדי ההון הפסיכולוגי, על סגנון ההתקשרות, הדימוי והמסוגלות העצמית של בוגרים עם מוגבלות שכלית.

חלק ג': קשרים בין מדדי האינטליגנציה הרגשית, מדדי ההון הפסיכולוגי ומדד איכות החיים לבין הגיל הכרונוולוגי בקרב שתי קבוצות המחקר

בהתייחס לקשרים בין מדדי האינטליגנציה הרגשית, מדדי ההון הפסיכולוגי ומדד איכות החיים לבין הגיל הכרונוולוגי בקרב שתי קבוצות המחקר שיערנו כי ככל שהגיל הכרונוולוגי עולה, כך רמת האינטליגנציה הרגשית וההון הפסיכולוגי יהיו גבוהים יותר. השערת המחקר אוששה חלקית. נמצאו הבדלים בין קבוצות המחקר כך שבקרב בוגרים עם התפתחות תקינה נמצא כי לא קיים קשר בין שלושת מדדי האינטליגנציה הרגשית, שלושת מדדי ההון הפסיכולוגי ומדד איכות החיים לבין הגיל הכרונוולוגי. ואילו בקרב בוגרים עם מוגבלות שכלית נמצא כי קיים רק קשר חיובי אחד מובהק בין מידת המסוגלות העצמית של הנבדקים עם המוגבלות השכלית לבין הגיל הכרונוולוגי. ניתן להסיק ממצא זה כי אנשי צוות בבתי הספר ובמסגרות העבודה לבוגרים עם מוגבלות שכלית משמשים כמתווכים ברכישה של התנהגויות ומיומנויות רלוונטיות וביצירת הזדמנויות לאינטראקציות חברתיות, בנוסף הם מעודדים את התלמידים והחניכים, כך שיחוו במהלך היום מסרים חיוביים ותחושות יכולת והצלחה. עקב כך רמות מסוגלות העצמית שלהם נעשות גבוהות

יותר עם השנים. כמו כן, ניתן להתייחס לתיאוריית הגיל המפצה (Lifshitz-Vahav, 2015) לפיה, הגיל המבוגר הינו גיל מפצה באוכלוסייה עם מוגבלות שכלית ולכן עם העלייה בגיל ישנה עליה ביכולת הלמידה ובעקבותיה מידת מסוגלות עצמית גבוהה יותר.

חלק ד': הבדלים בין קבוצות המחקר והמגדר במידת האינטליגנציה הרגשית, מידת ההון הפסיכולוגי ומידת איכות החיים

בהתייחס להבדלים בין קבוצות המחקר והמגדר במידת האינטליגנציה הרגשית, מידת ההון הפסיכולוגי ומידת איכות החיים שיערנו כי רמת האינטליגנציה הרגשית וההון הפסיכולוגי יהיו גבוהים יותר בקרב נשים בהשוואה לגברים. השערת המחקר נדחתה. נמצא כי לא קיימים הבדלים בין נשים עם התפתחות תקינה לבין נשים עם מוגבלות שכלית במידת האינטליגנציה הרגשית, אולם בקרב קבוצת הגברים קיימים הבדלים המעידים כי גברים עם התפתחות תקינה גבוהים במובהק במידת האינטליגנציה הרגשית, כפי שנמדדת על ידי שני השאלונים, בהשוואה לגברים עם מוגבלות שכלית. מסקנתנו היא, כי העדר ההבדלים במחקרנו בין נשים עם התפתחות תקינה לבין נשים עם מוגבלות שכלית נובע מרמה דומה במידת האינטליגנציה הרגשית. לעומת זאת, גברים עם התפתחות תקינה גבוהים במידת האינטליגנציה הרגשית בהשוואה לגברים עם מוגבלות שכלית.

חלק ה': הבדלים בזיקה למקומות המגורים במידת האינטליגנציה הרגשית, מידת ההון הפסיכולוגי ומידת איכות החיים בקרב נבדקים עם מוגבלות שכלית

בחלק זה העלנו שאלת מחקר באשר להבדלים בין מקומות המגורים במידת האינטליגנציה הרגשית, מידת ההון הפסיכולוגי ומידת איכות החיים בקרב נבדקים עם מוגבלות שכלית. נמצא כי לא קיימים הבדלים מובהקים סטטיסטית בין נבדקים עם מוגבלות שכלית הגרים עם ההורים לבין נבדקים עם מוגבלות שכלית שגרים ללא ההורים במדדי האינטליגנציה הרגשית וההון הפסיכולוגי. לעומת זאת, נמצא כי קיימים הבדלים במידת איכות החיים כאשר מידת איכות החיים בקרב הנבדקים הגרים ללא ההורים גבוהה במובהק ממידת איכות החיים בקרב הנבדקים הגרים עם ההורים. מסקנתנו מחזקת את עיקרון הנורמליזציה, לפיו בתרבות המערבית חיים הצעירים במחיצת משפחתם בבית הוריהם ובבגרות הם עוזבים את בית ההורים ועוברים לגור בקהילה באופן עצמאי. הדבר נכון גם לאנשים עם מוגבלויות. ההנחה היא שהחיים במגורים מחוץ לבית, גם אם בדיור עם ליווי, מספקים לבוגרים עם מוגבלויות איכות חיים טובה ומהווים עבורם חוויה חיובית התורמת לחיזוק הדימוי העצמי שלה (רייטר, 1999).

חלק ו': תרומת מדדי האינטליגנציה הרגשית ומדדי ההון הפסיכולוגי לניבוי מידת איכות החיים של הנבדקים משתי קבוצות המחקר

בחלק זה העלנו שאלת מחקר באשר לתרומת מדדי האינטליגנציה הרגשית ומדדי ההון הפסיכולוגי לניבוי מידת איכות החיים של הנבדקים משתי קבוצות המחקר. נמצא כי בקרב בוגרים עם התפתחות תקינה, משתני הרקע הדמוגרפיים של הנבדקים לא תרמו בניבוי מידת איכות החיים, אולם המשתנה מידת האופטימיות הוסיף לבדו תרומה מובהקת למידת איכות חיים גבוהה יותר. בקרב בוגרים עם מוגבלות שכלית, נמצא כי מתוך משתני הרקע רק מקום המגורים (ללא הורים) של הנבדק בעל תרומה מובהקת בניבוי מידת איכות החיים. מעבר למשתני הרקע, המשתנה מידת האינטליגנציה הרגשית, כפי שנמדדה בשאלון רווחה נפשית (Petrides & Furemham, 2003), הוסיף לבדו תרומה מובהקת למידת איכות חיים גבוהה יותר. ממצאי המחקר תואמים לממצאי מחקרים נוספים שמצאו קשר חיובי בין איכות חיים לבין גודל הרשת החברתית ומידת התמיכה החברתית (Duvdevany, 2008; Seltzer & Krauss, 2001).

לסיכום, הגדרת המוגבלות השכלית השתנתה באופן משמעותי במשך השנים ובכך משקפת את השינויים בהתייחסות לתופעה ובתפיסת החברה את המוגבלות השכלית. במחקרנו נשאלת השאלה, מדוע נעדר המרכיב הרגשי מהגדרת המוגבלות השכלית החדשה, האם בשל העדר מודעות לנושא אינטליגנציה רגשית? שכן, נושא זה התפתח רק במרוצת העשור האחרון באוכלוסייה עם התפתחות תקינה או שמעצבי ההגדרה חשבו שאין הבדל ברמת האינטליגנציה הרגשית בין אנשים עם מוגבלות שכלית לבין חבריהם עם התפתחות תקינה.

ממצאי מחקרנו תורמים תרומה חשובה לשדה המחקרי ולקובעי המדיניות, הם מעידים כי לבוגרים עם מוגבלות שכלית יכולות הן במידת האינטליגנציה הרגשית והן בממדי אישיות כמו ההון הפסיכולוגי בהשוואה לאוכלוסייה עם התפתחות תקינה, ובכך פותחים פתח ליצירת תכני לימוד, העשרה חברתית, פעילויות פנאי ואורח חיים בהתאם.